

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ ve POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Cilt/Vol: 22, Sayı/Issue: 1, Sayfa/Page: 25-55

Yıl: 2026

ISSN: 1305-7979

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Sema AY

Alan Editörü

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Teknik Editör

Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç. Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University “Constantin Brancusi” of TgJiu)
Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç. Dr. Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University “Constantin Brancusi” of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2026, Cilt/Vol: 22, Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Gökçe Çiçek CEYHUN	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Halit Burç AKA	TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU	İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Yaprak ÖZEL	İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Gülşen ÇETİN AYDIN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gökmen DURMUŞ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ercan İNCE	İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Gülayşe ÜLGİN TÜREDİ	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞATAY	FENERBAHÇE ÜNİVERSİTESİ

AİLE YAPISININ VE KÜLTÜREL YATKINLIĞIN MADDE BAĞIMLILIĞINA ETKİSİ ¹

Mehmet Zeki DUMAN

Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,

Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0002-9369-9337

zekiduman@yahoo.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bireysel bir sorun olmaktan çıkıp toplumsal bir boyut kazanan madde kötüye kullanımı ve bağımlılığının oluşumunda aile yapısı ile kültürel yatkınlığın rolünü, sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde incelemektir. Nitel araştırma deseniyle yürütülen çalışmada, veriler derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini, 2025 yılının mart, nisan ve mayıs aylarında Van ilinin İpekyolu, Edremit ve Tuşba ilçelerinde ikamet eden, madde bağımlısı 10 erkek ve 6 kadın yetişkin birey oluşturmaktadır. Toplanan nitel veriler, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, madde bağımlılığı ile çevresel faktörler arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişkide, aile yapısı ve birincil akrabalık ilişkilerinin belirleyici bir rol üstlendiği gözlemlenmiştir. Düşük sosyoekonomik düzey, kopuk aile içi ilişkiler, zayıf aile bağları ve otoriter aile yapısının madde kullanımı ve bağımlılığı açısından önemli risk faktörleri oluşturduğu tespit edilmiştir. Çalışma, bireyde duygusal, bilişsel ve davranışsal sorunlara yol açan bu olgunun temelinde aile içi dinamiklerin yer aldığını; söz konusu dinamiklerin ise hem ebeveyn-çocuk etkileşimini hem de bireyin sosyalleşme sürecini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile yapısı, Sosyal çevre, Kültürel yatkınlık, Madde kullanımı, Bağımlılık

¹ Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından 12020 proje koduyla desteklenmiş olup; birime desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

THE IMPACT OF FAMILY STRUCTURE AND CULTURAL PREDISPOSITION ON SUBSTANCE ADDICTION

Mehmet Zeki DUMAN

Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters,

Department of Sociology

ORCID: 0000-0002-9369-9337

zekiduman@yahoo.com

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the role of family structure and cultural predisposition in the development of substance abuse and addiction, which has transcended being an individual problem and gained a social dimension, within the framework of social learning theory. Conducted using qualitative research design, the data was collected through in-depth interview techniques. The sample of the study consists of 10 male and 6 female adult individuals with substance addiction residing in the İpekyolu, Edremit, and Tuşba districts of Van province during March, April, and May 2025. The qualitative data collected were analyzed using descriptive analysis methods. The findings reveal a direct relationship between substance addiction and environmental factors. Within this relationship, family structure and primary kinship relations were observed to play a determining role. Low socioeconomic status disconnected intra-family relationships, weak family bonds, and an authoritarian family structure were identified as significant risk factors for substance use and addiction. The study demonstrates that family dynamics underlie this phenomenon, which leads to emotional, cognitive, and behavioral problems in the individual, and that these dynamics negatively affect both parent-child interaction and the individual's socialization process.

Key Words: *Family structure, Social environment, Cultural predisposition, Substance use, Addiction*

1. GİRİŞ

Madde kullanımı ve bağımlılığın, küreselleşen dünyada toplumsal güvenlik ve sağlık üzerinde ciddi bir tehdit oluşturduğu tartışmasız bir gerçektir (Botvin, 1990: 461-464; Winick, 1957; Görgülü, 2019: 511-538; Doğan, 2021: 1; Diril vd., 2025: 23). Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2025) verilerine göre, yalnızca 2019 yılında dünya genelinde alkol kullanımına bağlı 2,6 milyon, psikoaktif madde kullanımına bağlı ise 600.000 ölüm kaydedilmiştir. Ayrıca günümüzde bağımlılık olgusu, alkol ve tütün gibi geleneksel maddelerle sınırlı kalmamakta; teknoloji, internet, oyun, kumar, cinsellik, alışveriş, ilişki ve yeme davranışları gibi farklı nitelikteki davranışsal bağımlılık türleriyle de kendini göstermektedir.

Han (2022: 14), yeni bağımlılık biçimlerinin ortaya çıkışının temel nedenini günümüzün palyatif toplumunun psikopatolojisinde aramakta ve içinde bulunduğumuz durumun, başta acı ve mutsuzluk olmak üzere tüm olumsuz deneyimlerden kaçınmaya odaklanan bir “olumluluk toplumu” yöneliminden kaynaklandığını öne sürmektedir. Han'ın bu tespiti değerli olmakla birlikte, günümüzde zararlı alışkanlıkların ve bağımlılık yapıcı maddelerin bu denli yaygınlaşmasının asıl nedeni, belki de Courtwright (2021: 17) tarafından öne sürülen “limbik kapitalizm” kavramında aranmalıdır. Bu kavram, küresel endüstrilerin- çoğu zaman hükümetler ve suç örgütleri ile iş birliği içinde- aşırı tüketimi ve bağımlılığı teşvik eden, teknolojik açıdan ilerlemiş ancak sosyal açıdan gerileyen bir üretim-tüketim sistemini ifade etmektedir.

Bu durum, sürekli tüketimi teşvik eden limbik kapitalizm modelinin öncelikle bireysel arzuyu (Goodchild vd., 2005: 307-310), ardından da kâr tutkusu, açgözlülük ve ihtiras gibi unsurları içeren sahip olma dürtüsünü tetiklemesinden kaynaklanmaktadır (Fromm, 2003: 27). Sonuç olarak, gündelik yaşamın önemli bir bölümünün eğlence, tüketim ve bağımlılık etrafında şekillendiği; madde kullanımına bağlı bireysel ve toplumsal sorunların giderek arttığı küresel bir düzen ortaya çıkmaktadır. Nitekim mevcut araştırmalar, uçuşu ve uyuşturucu madde kullanımında kayda değer bir artış olduğunu, bu durumun epidemiyolojik ve sosyolojik sonuçlar doğurduğunu ve madde kullanımının günümüzde bir halk sağlığı sorunu haline geldiğini ortaya koymaktadır (Aktan Mutlu vd., 2019: 276-285).

Esasen, bağımlılık hem biyolojik hem de sosyal süreçlerin etkileşimiyle şekillenen, bireyin günlük yaşamda karşılaştığı ve çoğunlukla çözümsüz kalan sorunlardan kaynaklanan bir beyin hastalığı olarak kabul edilmektedir (Courtwright, 2021: Ögel, 2020: 141; Tarhan vd., 2011: 20). Bu hastalığın bir sonucu olarak bireyin duygusal, zihinsel ve bilişsel işlevlerinde bozulmalar meydana gelmekte; aile sistemi ve toplumsal düzen olumsuz etkilenmekte; ayrıca bireyde biyolojik ve sosyal düzeyde travmatik sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Zira bağımlı birey, belirli bir eylemin yıkıcı sonuçlarını bilmesine karşın, kendini söz konusu eylemi

gerçekleştirmekten alıkoymamakta (Aydın, 2024: 13-38), dolayısıyla kontrolünü yitirerek (Diril vd., 2025: 24) bir nesneye, kişiye ya da varlığa yönelik önlenemez bir arzuyla başka bir iradenin tahakkümü altına girmektedir (Uzbay, 2015: 9).

Bağımlılık, daha açık bir ifadeyle, bireyin varoluşunu bir bütün olarak sürdürme kapasitesini aşındıran, bilinç ve farkındalık düzeyinde kayıplara yol açan ve sonunda kullanılan maddeyle kimliksel bir bütünleşmeye neden olan bir süreç olarak tanımlanabilir (Ögel, 2018: 13). Bu bütünleşme durumu, özellikle madde bağımlılığında belirgin biçimde gözlemlenmektedir. Zira kronik bir beyin hastalığı olarak kabul edilen madde bağımlılığının (Genç, 2024: 13-38), diğer bağımlılık türlerinden ayrılan temel özelliklerinden biri, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de en yaygın olarak 16-30 yaş grubunda görülmesidir (Gövebakan vd., 2015: 16). Bu durum, bireyin hem bedensel ve iradesel özerkliğini kaybetmesine hem de düşünce ve duygu dünyasının adeta hapsolmasına yol açmaktadır. Madde bağımlılığının tedavisindeki zorluğun en temel nedeni de bu özelliğinden, yani bağımlılığın yalnızca bir davranış bozukluğu olmanın ötesine geçerek kişinin tüm varlığını kuşatan çok boyutlu bir sorun haline gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Nitekim ilerleyen bölümlerde detaylandırılacağı üzere, maddeye karşı uzun süreli fizyolojik ve psikolojik bağımlılık geliştiren bireylerin (Başkurt vd., 2003: 73-114) en belirgin ortak özelliği, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı aile yapılarından geliyor olmalarıdır. Bu perspektiften hareketle, ailenin yapısı, dinamikleri ve ilişkilerinin yanı sıra geniş anlamda sosyal, ekonomik ve demografik faktörlerin, bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal gelişimini şekillendirdiği göz önünde bulundurulduğunda, bağımlılık olgusuna yalnızca genetik bir eğilim olarak değil, aynı zamanda sınıfsal ve toplumsal boyutları olan çok katmanlı bir sorun olarak yaklaşılması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Zira soruna hangi açıdan bakılırsa bakılsın, bireyi bağımlılığa sürükleyen temel etmenin, yakın çevresini de kapsayan aile yapısı ve aile içi ilişkiler olduğu görülecektir. Nitekim günümüzde, çocuklar dahil olmak üzere, suça yönelen veya işledikleri suçlar nedeniyle tutuklu bulunan bireylerin ortak özelliği, sağlıklı ve işlevsel bir aile ortamında yetişmemiş olmalarıdır.

Konuya bu çerçeveden yaklaşıldığında, madde kullanımının genellikle çok erken yaşlarda, özellikle ergenlik dönemi gibi bireyin gelişiminde kritik bir evrede (Gökler vd., 2008: 89-104; Koç vd., 2020: 61-69), sigara ve alkol kullanımıyla başladığı; bu alışkanlığı bağımlılığın izlediği (Gövebakan vd., 2015: 11-12); ve bu süreçte bireyin arkadaş çevresi, özenti, merak ve sosyalleşme ihtiyacının yanı sıra, özellikle aile faktörünün belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir (Gövebakan vd., 2015: 15). Tüm bu faktörler ışığında, bireyde madde bağımlılığının gelişiminde iki temel etkenin öne çıktığı söylenebilir. Bunlardan ilki psikolojik

kökenli olup, bireyin ruhsal sorunlarından kaynaklanan durumları kapsamaktadır. Örneğin, bireyin eğitimsiz veya işsiz olması, kendini çevresine veya akranlarına kanıtlama çabası, merak duygusunu tatmin etme isteği ya da olumsuz duygulardan kaçınma arzusu; madde kullanımının kendisini daha iyi hissettireceği, haz vereceği veya özgürleştireceği yönündeki düşünceler bu kapsamda değerlendirilebilir.

İkincisi ise sosyolojik kökenli olup, bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapıdan ve çevresel koşullardan kaynaklanan durumları ifade etmektedir. Örneğin; aile yapısı ve akrabalık ilişkileri, kültürel yatkınlık, sosyal baskı, yakın çevre veya akran gruplarının etkisi, yoksulluk ve yoksunluk gibi ekonomik sorunlar; çevrede madde kullanıcılarının varlığı, maddeye erişimin kolay ve ucuz olması, madde kullanımının normalize edildiği bir sosyal ortamda yaşıyor olmak bu kapsamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla bağımlılık olgusu hem psikolojik hem de sosyolojik faktörlerin iç içe geçtiği çok boyutlu bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu faktörlerin ayrıntılı analizine geçmeden önce hem dünyada hem de Türkiye’de madde kullanımının yaygınlığına ilişkin genel bir panorama sunmak yararlı olacaktır.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE MADDE KULLANIMININ EPİDEMİYOLOJİSİ

Madde kullanımı ve bağımlılığı, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri var olan; günümüze dek yüzbinlerce insanın yaşamına mal olan ve milyarlarca dolarlık ekonomik kayıplara yol açan bireysel ve toplumsal bir sorundur. Günümüzde kitlesel bir nitelik kazanan bu olgu, giderek kronik bir hal almakta ve bu durum, hükümetleri sorunun çözümüne yönelik önemli bütçeler ayırmaya zorlamaktadır. Nitekim milyonlarca insanın sağlığını tehdit eden uyuşturucu, uyarıcı ve uçucu maddeler, özellikle yasadışı yollarla yerel ve ulusal sınırları aşarak küresel bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla bu sorun, Amerika’dan Meksika’ya, Kanada’dan Hollanda’ya, Fransa’dan İspanya’ya, Afganistan’dan İran’a, Türkiye’den Güney Afrika’ya kadar dünyanın hemen her bölgesinde hızla yayılmaya devam etmektedir.

Bu yayılımın temel nedenleri arasında; başta uyuşturucu olmak üzere maddeye ilişkin yasa dışı faaliyetler ile bu faaliyetlerden ekonomik kazanç sağlayan organize suç örgütleri ve şebekelerin yaygınlaşması; suç örgütlerinin lojistik ve dağıtım yöntemlerini sürekli geliştirmesi; kaçakçılık eylemleri ile madde talebinde kayda değer bir artış gözlemlenmesi; küresel ve bölgesel çatışmaların yol açtığı güvenlik zafiyetleri; iç savaşların tetiklediği siyasal istikrarsızlık ortamı; alınan güvenlik önlemlerinin yetersiz kalması ve nihayetinde yasa dışı madde kullanımı ile ilgili suçlara yönelik ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemelerin etkinlikten yoksun olması sayılabilir. Sosyal, ekonomik ve politik boyutları bulunan bu

faktörler, özellikle yasa dışı yapıların operasyonel imkânlarını genişleterek madde ticaretinin ve kaçakçılığının küresel ölçekte yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Özellikle uyuşturucu maddeler olmak üzere, madde kullanımı ve bağımlılığındaki artışın en somut kanıtları, çok sayıda bağımsız araştırma yayınının yanı sıra, başta Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) ile Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) tarafından yıllık olarak yayımlanan raporlarda görülmektedir. Nitekim UNODC'nin 2023 tarihli Dünya Uyuşturucu Raporu'na göre, tüm dünyada bağımlılık yapıcı maddelerin genelinde ve özellikle uyuşturucu ile uçucu madde kullanımında kayda değer bir artış gözlemlenmiştir. Örneğin, 2021 yılında dünya genelinde yaklaşık her 17 kişiden biri uyuşturucu madde kullanmış olup, bu oran on yıl öncesine kıyasla %23'lük bir artışa karşılık gelmektedir. Bu veri, uyuşturucu kullanıcılarının sayısının 240 milyondan 296 milyona yükseldiğini ortaya koymaktadır ki, söz konusu rakam, 15-64 yaş aralığındaki küresel nüfusun yaklaşık %5,8'ine denk gelmektedir.

Rapora göre, en yaygın uyuşturucu türlerinden biri olan esrarı kullananların sayısı 219 milyon olup, bu rakam küresel yetişkin nüfusun yaklaşık %4,3'ünü oluşturmaktadır. Aynı raporda, yaklaşık 36 milyon kişinin amfetamin, 22 milyon kişinin kokain ve 20 milyon kişinin ise ekstazi türü maddeler kullandığı tahmin edilmektedir. Raporda ayrıca, ölümcül doz aşımı gibi ciddi zararların en yüksek oranda görüldüğü madde grubu olan opioidlerin kullanımının da sürdüğü vurgulanmaktadır. Buna göre, 2021 yılında yaklaşık 60 milyon kişinin tıbbi amaç dışında opioid kullandığı ve bu grubun 31,5 milyonunun (çoğunlukla eroін olmak üzere) afyon türevi maddeleri kullandığı belirtilmektedir. Birleşmiş Milletler tarafından sunulan bu veriler, dünya genelinde bağımlılık yapıcı madde kullanımının sürekli arttığını ve bu eğilimin devam etmesi halinde, bağımlılık kaynaklı sorunların bölgesel olmaktan çıkarak kitlesel ve küresel düzeyde pandemik bir nitelik kazanma riski taşıdığını ortaya koymaktadır.

Dünyadaki bu tablo içerisinde, Avrupa Birliği'nin madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktadır. Zira Kıta Avrupası, yasa dışı madde erişiminin ve tüketiminin en yoğun olduğu bölgeler arasında yer almaktadır. Örneğin, “2023 Avrupa Uyuşturucu Raporu: Eğilimler ve Gelişmeler” başlıklı çalışmada (EUDA 2023) yer alan verilere göre; Avrupalı yetişkinlerin (15-64 yaş) yaklaşık %8'inin (22,6 milyon) son bir yıl içinde esrar kullandığı belirtilmektedir. 2021 yılında AB ülkelerinde ele geçirilen toz esrar miktarı (816 ton) ve kubar esrar miktarı (256 ton), son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Aynı yıl, AB üye devletlerinde ele geçirilen kokain miktarı 303 ton ile rekor kırılmış olup, bu miktarın yaklaşık %75'i Belçika (96 ton), Hollanda (72 ton) ve İspanya'da (49 ton) ele geçirilmiştir. 2022 yılında ise ele geçirilen kokain miktarı 110 tona yükselmiştir. Raporda

ayrıca, Avrupalı yetişkinlerin (15-64 yaş) yaklaşık %1,3'ünün (3,7 milyon) kokain kullandığı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, AB ülkelerinde ele geçirilen eroin miktarının 2021 yılında bir önceki yıla göre iki kattan fazla artarak 9,5 tona ulaştığı; Türkiye'de ise aynı dönemde 22,2 ton ile rekor bir miktarın ele geçirildiği kaydedilmiştir.

Hem Birleşmiş Milletler hem de Avrupa Birliği tarafından sunulan veriler, dünya genelinde madde kullanımı ve bağımlılığının tahmin edilenden çok daha hızlı bir artış eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ne yazık ki, yasa dışı madde kullanımı, ticareti ve kaçakçılığının en yaygın olduğu ülkeler arasında Türkiye de yer almaktadır. Nitekim, küresel uyuşturucu ticaretinin ve kaçakçılığının temel güzergâhları incelendiğinde, birbirinden hem farklılaşan hem de kesişen kritik ana hatların (özellikle deniz ve kara yolları) belirginleştiği; Türkiye'nin ise bu hatlar üzerinde adeta stratejik bir merkez konumuna geldiği görülmektedir. Örneğin, Afganistan ve İran'ın ardından, uyuşturucu madde ele geçirilme miktarı açısından üçüncü sırada yer almaktayız. Bu durumun şüphesiz birçok nedeni bulunmaktadır. Başlıca nedenler arasında, Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasında bir kavşak noktası olması; İran'a komşu olması ve uyuşturucu ticaretinin en yoğun yaşandığı ana arterlerden biri olan Balkan rotası üzerinde konumlanması sayılabilir.

Balkan rotası, bilindiği üzere, Afganistan'dan başlayarak İran üzerinden Türkiye'ye, buradan Balkanlar'a ve son olarak Orta ve Batı Avrupa'ya uzanan stratejik bir ticaret koridorudur. Dolayısıyla, kıtalararası bir geçiş noktası olma özelliği taşıyan Türkiye, aynı zamanda dünyanın en büyük yasa dışı madde üreticisi ve ihracatçısı konumundaki Afganistan ve İran'a coğrafi yakınlığı nedeniyle de riskli bir pozisyonadadır. Örneğin, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün (EGM, 2023, s.9) belirttiği üzere, "Afganistan, küresel uyuşturucu pazarlarına sunulan eroinin başlıca kaynağı olmayı sürdürmekte; küresel opioid talebinin yaklaşık %80'inin bu ülke tarafından karşılandığı tahmin edilmektedir." Mevcut araştırmalar, Afganistan'dan İran'a sevk edilen yasa dışı maddelerin önemli bir kısmının İran üzerinden Türkiye'ye ulaştığını ve Türkiye'den de Avrupa'nın çeşitli ülkelerine dağıtıldığını ortaya koymaktadır. Bu coğrafi ve lojistik gerçeklik nedeniyle, Türkiye özellikle uyuşturucu maddeler başta olmak üzere, madde ticareti ve kullanımında hızlı bir artış yaşamaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada, madde kötüye kullanımı ve bağımlılığın ortaya çıkışında aile yapısının, aile içi ilişkilerin ve kültürel yatkınlıkların etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma deseninin benimsendiği çalışmada, madde kullanımını tetikleyen risk faktörleri derinlemesine incelenmiş; bağımlılığa giden sosyal süreçlere ve bağımlı bireylerin geçmiş yaşantılarındaki travmatik deneyimlere odaklanılmıştır. Araştırmaya başlamadan önce, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Yayın Etik Kurulu'ndan 09.12.2024 tarihli ve 2024/25 sayılı kararlarla gerekli etik onay alınmıştır. Görüşmeler öncesinde tüm katılımcılara çalışmanın amacı, kapsamı ve süreci hakkında ayrıntılı bilgilendirme yapılmış; ses kaydı alınması, bu kayıtların deşifre edilmesi ve bilimsel amaçlarla kullanılması için yazılı onamları alınmıştır. Araştırmanın uygulama aşamasında, Van'da uzun süredir bağımlılık alanında faaliyet gösteren "Hayatın Renkleri Solmasın" derneğinden² destek alınmıştır. Söz konusu derneğin yöneticisi, özellikle erkek madde bağımlılarının belirlenmesi ve onlarla görüşme yapılması sürecinde önemli katkı sağlamıştır. Çalışmanın evrenini Van ilinin merkez ilçeleri olan İpekyolu, Edremit ve Tuşba oluşturmaktadır. Örneklem ise, sözü edilen derneğe gönüllü olarak başvuran 10 erkek bağımlı ile bir dönem AMATEM'de tedavi görmüş ve araştırmacılar tarafından bu süreçte tanışılan 6 kadın bağımlıdan oluşmaktadır.

3.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmada, uygun örneklemin belirlenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu yöntem, belirli bir olgunun derinlemesine keşfedilmesi ve açıklanmasında etkili olmasının yanı sıra, araştırmacının hedeflediği katılımcılara ulaşmasında pratik kolaylık sağlaması nedeniyle sıklıkla tercih edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 118). Çalışmada bu yöntemin seçilmesinin temel nedeni, örneklem seçiminde belirli bir araştırma amacının (aile yapısı ve kültürel yatkınlığın madde kullanımı ve bağımlılık üzerindeki etkisini incelemek) gözetilmiş olmasıdır. Bununla birlikte, özellikle kadın bağımlılara erişmek için amaçlı örnekleme tekniklerinden kartopu

² 10 erkek katılımcının bulunmasında ve görüşmelerin yapılmasında çok fazla emeği geçen kıymetli dostum Sosyolog Osman Turgut'a çok teşekkür ederim.

(zincir) örneklemesinden de yararlanılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin sosyo-demografik özellikleri aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırmada Yer Alan Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Kod Adı	Doğum Yeri	Cinsiyeti	Yaşı	Mesleği
Veli	Başkale- Van	Erkek	44	İşsiz
Murat	Van Merkez	Erkek	21	Tornacı
Ayşegül	Van Merkez	Kadın	19	Öğrenci
Hasan	Yüksekova- Hakkâri	Erkek	27	Galerici
Furkan	Gürpınar-Van	Erkek	56	İşportacı
Selma	Van Merkez	Kadın	36	İşsiz
Medeni	Çaldıran-Van	Erkek	39	Kuaför
Erkan	Başkale-Van	Erkek	63	Emekli
Nimet	Van Merkez	Kadın	33	Çocuk Bakıcısı
Hülya	Van Merkez	Kadın	39	Özel Güvenlik Görevlisi
Fatma	Güroymak-Bitlis	Kadın	34	İşsiz
Şerif	Çatak-Van	Erkek	53	Tüccar
Sibel	Hakkâri Merkez	Kadın	44	Temizlik Şirketi Çalışanı
Halit	Başkale-Van	Erkek	22	Kaportacı
Ferdi	Van Merkez	Erkek	53	Dekorasyon Ustası
Nusret	Van Merkez	Erkek	26	Öğrenci

Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.

3.3. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Bu araştırmanın verileri, 2025 yılının mart, nisan ve mayıs aylarında yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmelerden elde edilen verilerin doygunluğa ulaşması ve araştırma hedeflerini karşılayacak nitelikte olması nedeniyle katılımcı sayısı 16 ile sınırlandırılmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda, örneklemin sosyo-demografik özelliklerini yansıtan yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve meslek gibi değişkenlere de yer verilmiştir. Görüşmeler esnasında katılımcılara sorular yöneltilmiş ve alınan yanıtlar ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlar daha sonra deşifre edilerek metin haline getirilmiş; elde edilen metinler kategorik bir tasnife tabi tutulmuş ve betimsel analiz tekniği ile yorumlanmıştır. Veri toplama sürecinde, bazı katılımcıların kamusal alanda görünmekten kaçınma istekleri dışında önemli bir güçlük yaşanmamıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler, bazen kendi ev ortamlarında, bazen de kendilerinin tercih ettiği -özellikle kafe gibi kapalı ve nispeten mahrem mekânlarda- gerçekleştirilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilen ses kayıtları öncelikle deşifre edilmiş ve metin haline getirilmiştir. Ardından, bu metinler üzerinde **betimsel analiz** yöntemi uygulanarak veriler sistematik bir biçimde değerlendirilmiştir. Çalışmada etik gizlilik ilkesi gereği, görüşülen kişilerin gerçek isimleri kullanılmamış; bunun yerine her katılımcıya bir kod ad verilmiştir. Metin içindeki alıntı ve atıflarda, katılımcının kod adı ve yaşı parantez içinde (örneğin: Murat, 21) belirtilerek sunulmuştur. Elde edilen nitel veriler, içerik analizi yaklaşımı doğrultusunda üç tematik kategori altında gruplandırılmıştır:

1. Ailede Baba Yoksunluğu veya Otoriter Tutumların Varlığı,
2. Aile İçi İletişim Kopukluğu, Duygusal Yoksunluk ve Güvensizlik Ortamı,
3. Akrabalık ve Komşuluk İlişkilerinin Madde Kullanımı ve Bağımlılığındaki Rolü ve Etkisi.

4. BULGULAR

Bu bölümde, aile yapısı ve kültürel yatkınlığın madde kullanımı ile bağımlılık üzerindeki etkisini analiz etmek amacıyla; araştırma kapsamındaki bağımlıların sosyal ve demografik profilleri ile katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

4.1. Ailede Baba Yokluğu veya Otoriter Baba Figürünün Etkisi

Madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı tetikleyen kritik faktörlerden biri, ailede baba yokluğudur. Baba yokluğu -ölüm, ayrılık, boşanma veya evi terk etme gibi farklı nedenlerle ortaya çıkabilen bir durum- öncelikle ailenin yapısal bütünlüğünü bozmakta ve çocukların sağlıklı gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Mevcut literatür, baba kaybı yaşamış veya baba otoritesinden mahrum büyümüş çocukların genellikle asosyal, öfkeli ve saldırgan davranışlar sergilediğini; akademik başarılarının düşük, suça eğilimlerinin yüksek olduğunu; özgüven eksikliği, tutarsız davranışlar, dikkat dağınıklığı, kurallara karşı direnç ve sosyal iletişimde zorluklar yaşadıklarını daha da önemlisi, bu çocukların kötü alışkanlıklar edinme, suç işleme veya suç ortamlarına bulaşma eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (McLanahan vd., 2013: 330; Mavis vd., 1971: 233-248; East vd., 2006: 283).

Hocam, yaklaşık 20 yıl önce babam trafik kazasında ölünce Van'a geldik. Tarlamız vardı köyde, sattık, ticaret yapalım dedik ama batırdık. Ağabeyim dükkânımızı tefecilere kaptırdı. Elde avuçta ne varsa gitti. Evde kavga çıktı, amcam bizi suçladı, küfretti bize, abimle evi terk ettik, bir arkadaşla gittik o zaman sigara içinde eroin varmış bize verdi, öyle başladı. Hocam babam ölünce biz de öldük. Abim intihar etti... Annem dayanamadı kalp krizinden öldü. Biz ailecek dağıldık. Babam olsaydı bunların hiçbiri olmazdı. (Veli, 44).

Katılımcının, aile bütünlüğünün bozulmasını, huzursuzluğu, aile üyeleri arasındaki güvensizliği ve şiddeti baba yokluğuna bağlayan bu anlatısı, baba figürünün eksikliğiyle dağılan bireysel yaşamları ve parçalanan aile dinamiklerini özlü bir şekilde yansıtmaktadır. Babasının ölümüyle sarsılan ve ardından hayata tutunmak için girdiği çeşitli işlerde başarısız olan bir diğer katılımcı, yaşadığı çıkmazın nedenini sorgularken kullandığı "Hocam, babam ölünce biz de öldük" ifadesiyle, ailede babanın rolünün, öneminin ve vazgeçilmezliğinin altını çizmektedir. Araştırmaya katılan bir başka katılımcı ise, madde bağımlılığı ile aile yapısı ve baba yokluğu arasındaki bağı daha da net bir biçimde ortaya koyan şu ifadeleri paylaşmıştır:

Ben henüz doğmadan babam ölmüş. Sokakta büyüdüm... Kimse başımızı okşamadı, cebimize para koymadı, bir derdin var mı, işin var mı demedi... Anlayacağınız yer yetim büyüdük... Çakallara yem olduk. Okuyamadık, gerçi okusak ne olacaktı sanki... Evde ekmeğimiz yoktu, çalışmak zorundaydım yani... Babam ölmeseydi ben bu lanete bulaşmazdım... Sahipsizlik böyle bir şey... Bir baktım uyuşturucunun göbeğindeyim, yani tam ortasında... (Murat, 21).

Katılımcı, madde bağımlısı olmasının temel nedenini sağlıklı bir aile ortamından mahrum kalmasına ve özellikle de babasız büyümenin yol açtığı maddi yoksunluk, psikolojik travma ve sahipsizlik duygusuna bağlamaktadır. Baba otoritesinden yoksun büyümenin, katılımcının yaşamında derin bir boşluk oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu boşluk, kendisini yönlendirecek, doğru ile yanlış ayırt etmesine yardım edecek ve hayatına rehberlik yapacak bir yetişkin figürünün eksikliğiyle birleşmiş; sonuçta madde kullanımı gibi yıkıcı bir alışkanlığın gelişmesine zemin hazırlamıştır. Katılımcı, bu sorunun kökenini açıkça "babasız olmak" gerçeğinde bulmaktadır. Bu ifadeden hareketle, katılımcının babasız olmayı adeta "evsiz", "korunaksız" ve dolayısıyla her türlü dış tehdide açık olmakla eşdeğer gördüğü söylenebilir. "Çakallara yem olmak" şeklindeki metaforik ifadeyle ise, dışarıdaki kötülüklerden korunmanın yolunun ancak "iç kalenin" -yani ailenin yapısal bütünlüğünü ve güvenliğini sağlayan baba

figürünün- sağlam tutulmasıyla mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Araştırmanın diğer bir katılımcısı olan Ayşegül de benzer bir perspektif paylaşmaktadır:

Ben 3 yaşındayken babam Denizli 'ye gitmiş çalışmaya, ama aslında annemle kavga edip evi terk etmiş. Babamı hayal meyal hatırlıyorum. Hiç iletişim olmadı... Babasızlığı çok hissettim, evde, okulda, çarşıda... Babam yok diyemedim arkadaşlarıma, utandım, sıkıldım... Asi bir kız oldum...Kötü arkadaşlara takıldım, sonra uyutturucuya başladım... Bıraktım başladım, bıraktım başladım, öyle devam etti... Babamı affetmiyorum, asla! İnsan küçük bir kızı bırakır mı yahu? Onun yüzünden bu hallere düştüm, okulu bıraktım, gerçi şimdi Açık öğretim okuyorum ama ne olacak onu da bilmiyorum... Ondan anneme de acı çektirdim. (Ayşegül,19).

Henüz 19 yaşında, lise öğrencisiyken madde kullanmaya başlayan ve bu süreçte yaşamı derinden olumsuz etkilenen Ayşegül'ün anlatısı, özellikle kız çocuklarının baba figürü, otoritesi ve sevgisinden yoksun yetişmelerinin fiziksel ve duygusal açıdan ne tür ağır sonuçlar doğurabileceğini açıkça sergilemektedir. Katılımcının madde kullanımına başlamasını, okul terkini, depresif ruh halini, olumsuz arkadaş çevresi edinmesini ve annesine yaşattığı acıyı, babasının evi terk etmesine ve dolayısıyla babasız büyümesine bağlaması, mevcut literatürdeki bulgularla paralellik göstermektedir. Nitekim alanyazın incelendiğinde, erken çocukluk döneminde baba yoksunluğu yaşayan kız çocuklarında ruh sağlığı sorunlarının önemli ölçüde arttığına ilişkin veriler bulunmaktadır (Culpin vd., 2022: 150-159).

İlgili araştırmalarda, bu çocukların okul yaşantıları, arkadaşlık ilişkileri ve akran iletişiminde de sorunlar yaşadıkları; sürekli stresli bir ruh hali içinde oldukları ve özgüven eksikliği gösterdikleri (Brown, 2005); çoğu zaman çevreleriyle iletişim kurmaktan kaçındıkları ve içe kapanma eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Dolayısıyla, ailede baba yokluğu yalnızca çocukların gelişimini olumsuz etkilemekle kalmamakta, toplumun temel birimi olan ailenin varlığını ve sosyal düzeni de ciddi şekilde tehdit etmektedir. Özellikle ataerkil ilişkilerin ve geleneksel aile yapısının hâkim olduğu toplumlarda baba, ailenin düzeninden, geçiminden ve kararlarından sorumlu olarak görüldüğü için, onun yokluğunda ailenin dağılma riski artmaktadır. Bu tespit, araştırmanın gerçekleştirildiği Van ili için de oldukça geçerlidir. Zira, genel olarak Doğu Anadolu bölgesinde, özelde ise Van'da kapalı bir sosyal yaşam, eril bir kültürel yapı ve geleneksel değerlerin baskın olduğu bir toplumsal düzen mevcuttur. Bu bağlamda, aile kurumu baba figürüyle özdeşleşmiş durumdadır.

Kadının yoğun bir şekilde eğitimden uzak tutulduğu, erken yaşta evliliğe yönlendirildiği, ev içi rollerle sınırlandırıldığı ve ekonomik olarak erkeğe bağımlı kılındığı bu toplumsal yapıda baba, ailenin birliğini ve istikrarını sağlamakla yükümlü görülmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın yürütüldüğü ilde erken yaşta baba kaybı yaşayan çocukların tahmin edilenden çok daha fazla ve karmaşık sorunlarla karşılaştığını söylemek mümkündür. Ayrıca şu noktanın da altını çizmek gerekir: Babanın yokluğunun bireyi kötü alışkanlıklara ve madde kullanımına yöneltebilmesi gibi, babanın aile içinde otoriter bir tutum sergilemesi de benzer sonuçlara yol açabilmektedir. Burada kastedilen, yapıcı bir disiplin sağlayan “baba otoritesi” değil, baskıcı ve katı bir profile sahip olan “otoriter baba figürü”dür. Çoğunlukla cezalandırıcı bir yaklaşım benimseyen otoriter baba, aile üyelerinden koşulsuz itaat ve katı bir disiplin beklemekte; çocukların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını ise genellikle göz ardı etmektedir.

Nitekim, babanın otoriter olduğu geleneksel toplumlarda, aile üyelerinin genellikle sorunlarını paylaşmadıkları, sağlıklı aile içi iletişim kuramadıkları, kaygı bozuklukları ve özgüven eksikliği yaşadıkları ve ileriki yaşamlarında madde bağımlılığı da dâhil olmak üzere çeşitli riskli davranışlar geliştirdikleri görülmektedir (Thompson vd., 2003: 84-91; Ollaa vd., 2018: 122-125; Sumargi vd., 2020: 269-284). Bunun temel nedeni, babanın otoriter tavrının aile üyeleri ve çocuklar üzerindeki olumsuz psikososyal etkisidir. Aile üyeleri, baba tarafından cezalandırılma korkusuyla genellikle içe kapanmakta; iletişim kurmaktan kaçınmakta, sorunlarını ifade edememekte veya tam tersine babaya aşırı derecede itaat ederek katı bir disiplin anlayışı içine girebilmektedir. Benlik saygısını zedeleyen, özgüven eksikliğini derinleştiren ve sosyo-duygusal mesafeyi artıran bu dinamik, bireyin kişisel gelişimini engellemekte ve onu madde kullanımı gibi baş etme mekanizmalarına yöneltebilmektedir. Nitekim, araştırmanın katılımcılarından Hasan’ın aşağıdaki ifadeleri, babanın otoriter tutumunun aile içinde ne tür travmatik sonuçlara yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır:

Hala babamım çocukken bana bağrıışlarını, küfürlerini, annemi sövmelerini, dayak atmalarını unutamıyorum. Kulaklarımda hala o sesler yankılanıyor inan... Babam, despottu, kimse yanında konuşamazdı, ondan kaçardık hep, görmesin diye diğer odalara giderdik. Bildiği tek şey dövmektir. Bir kış günü akşam kovdu beni, saatlerce soğukta kaldım. Hiç eve gitmek istemedim. Yaşadıklarım bende gitmiyor... Bu bağımlılık da hep bundan oldu... (Hasan, 27).

Otoriter baba figürünün ve bu tutumun aile üyeleri üzerindeki travmatik etkisini ortaya koyan bu anlatı, erken çocukluk döneminin ve bu dönemdeki aile içi dinamiklerin bireyin duygusal ve psikolojik gelişimindeki belirleyici rolünü gözler önüne sermektedir. Bu pasajdan çıkarılabilecek bir diğer önemli sonuç ise, babanın otoriter tutumunun aile üyelerinde duygusal yalnızlık ve derin bir güvensizlik yaratması; bireylerin görünmez olmaya çalışmasına ve aile içi sadakat ve bağlılık duygusunun oluşmasını engellemesidir. Bu durumun doğurduğu bir diğer kritik sonuç da genel olarak aile üyelerinin, özelde ise gelişim çağındaki çocukların yaşadığı travmatik deneyimlerin onları aile ortamından uzaklaştırması, güvenli olmayan sosyal çevrelere itmesi ve nihayetinde madde kullanımına yönelmelerine zemin hazırlamasıdır. Hasan'ın yaşam öyküsü, tam da bu süreci yansıtan somut bir örnek teşkil etmektedir.

4.2. Aile İçi İletişim Kopukluğu, Duygusal Yoksunluk ve Güvensizlik Ortamı

Bireyleri madde kullanımına yöneltten ailesel risk faktörlerinden biri de aile ortamında iletişim kopukluğu, duygusal ilgisizlik ve sevgisizlik gibi olumsuz dinamiklerin varlığıdır. Bilindiği üzere aile, anne baba ve çocukların karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma ve güven temelinde bir arada yaşadığı temel bir sosyal kurumdur. Aile, toplumun temel birimi olarak üyelerinin biyolojik, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak; neslin devamını, çocuğun bakımını, gelişimini ve sosyalleşmesini sağlamak; aynı zamanda toplumun inanç, değer ve normlarını gelecek kuşaklara aktarmak gibi hayati işlevler üstlenir. Koruyucu ve düzenleyici rolüyle de bireyin gelişiminde ve toplumsal uyumunda kritik bir öneme sahiptir. Günümüzde aile kurumu, işlevleri, değerleri ve toplumsal konumu bakımından sürekli bir dönüşüm ve baskı altında olsa da toplumsal yapının en temel ve vazgeçilmez unsuru olma niteliğini halen korumaktadır.

Hiç şüphesiz aile hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çok yönlü işlevlere sahiptir. Bu işlevlerden biri de ebeveynlerle çocuklar arasında diyalojik iletişimin, koşulsuz sevginin ve karşılıksız ilginin tesis edilmesidir. Aileyi sıcak bir yuva haline getiren temel öge, üyeleri arasında birincil, yüz yüze, güven ve samimiyete dayalı ilişkilerin kurulabilmesidir. Aile, birey için en güvenli liman olma özelliğini korumuş ve bu niteliği nedeniyle toplumun en temel ve değer verilen kurumu olagelmıştır. Ailenin ayırt edici özelliklerinden biri, daha önce de belirtildiği gibi, üyeleri arasında doğrudan, açık ve destekleyici bir iletişim ortamının bulunmasıdır. Zira bu tür bir iletişim, aile üyeleri arasındaki karşılıklı sevgi, güven ve anlayışı besleyen; duygusal bağları güçlendiren en hayati kanaldır ve sağlıklı bir aile yapısının da temelini oluşturur.

Aile üyeleri arasında doğrudan ve etkili iletişimin bulunmadığı veya ciddi bir iletişim kopukluğunun yaşandığı durumlarda, bireyler kendilerini ifade etme ve anlaşılma ihtiyacını karşılamak için alternatif ve çoğu zaman riskli, yollara yönelebilmektedir. Bu durum, ileride telafisi zor olan olumsuz sonuçlara ve sağlıksız baş etme mekanizmalarının gelişmesine yol açabilmektedir. Aile içi iletişim kopukluğu, öncelikle bireylerin duygu ve düşüncelerini açıkça ifade etmelerinin ve yaşadıkları sorunları paylaşmalarının önünde bir engel teşkil eder. Bu engel aşılmadığında, bireylerde stres ve depresyonun yanı sıra, aile içinde yanlış anlaşılmalara, çatışmalara ve sürekli gerilimlere neden olabilmektedir. Doğrudan iletişim, tüm aile üyeleri için olduğu gibi özellikle çocukların ruh sağlığı ve gelişimi açısından da hayati öneme sahiptir. Zira aile ortamında kendini rahat ifade edemeyen, duygularını paylaşamayan çocukların, duygusal ve davranışsal sorunlar yaşama, içe kapanma, özgüven kaybı ve antisosyal kişilik özellikleri gösterme olasılıklarının arttığı bilinmektedir.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, aile içi iletişim kopukluğunun özellikle ergenlik dönemindeki bireyler olmak üzere tüm aile üyelerini etkilediği; bireyin aile ortamından duygusal olarak uzaklaşmasına ve riskli sosyal mecralara yönelmesine zemin hazırlayabildiği söylenebilir. Aile içi iletişimin zayıflaması veya kesilmesi, üyeler arasındaki sosyal ve duygusal mesafenin açılması, güvensiz ilişkilerin yerleşmesi, küçük sorunların zamanla büyüyerek kronik çatışmalara dönüşmesi anlamına gelir. Daha da önemlisi, bireyin kendisini aile içinde değersiz, görünmez ve anlaşılmamış hissetmesine yol açar. Nitekim bu araştırmada da madde kullanım bozukluğu olan katılımcıların önemli bir kısmının, aile içindeki baba otoritesi ve duygusal ilgisizlik nedeniyle kendilerini ifade edemedikleri, günlük yaşamlarındaki sorunları bile paylaşamadıkları gözlemlenmiştir. Örneğin, katılımcılardan Furkan ve Selma, işyerinde yaşadıkları sıkıntıları ailelerine, özellikle babalarına, anlatamadıkları için çözüm üretememiş ve bu çaresizlik duygusu onları olumsuz arkadaş çevrelerine ve madde kullanımına itmiştir. Onların aşağıdaki ifadeleri, sağlıklı aile içi iletişimin önemini ve bu iletişimin olmaması halinde ortaya çıkabilecek yıkıcı sonuçları açıkça sergilemektedir:

Küçükken sanayide çıraktım. Patronum, bir gün dükkâna geç gittim diye beni dövdü, kafama tornavidayla vurdu, sonra babama şikâyet etti, yok oğlun kaytarıyor, iş yapmıyor, para çalıyor gibisinden yani... Akşam babam bir Osmanlı tokadı, kulağımın zarı patladı sanki... Annem olmasa öldürecekti beni... hiçbir şey diyemedim, çünkü ayıptır babayla konuşmak... derdimi kimseye söyleyemedim. Evden kaçtım bir arkadaşla dükkânda kaldık, beyaz işi (eroin) de orada başladı. (Furkan, 56).

Zaten normal bir ailede büyümedim. Babam kimseyle görüşmemi istemedi, arkadaşlarımı eve getirmemi, çarşıya çıkmamı, yani hep bir baskı vardı üzerimde... Niye biliyor musunuz? çünkü ben kızdım. Kızlar, konuşamaz, insan değil çünkü. Kendini anlatamaz, çünkü onlar erkekler yapar. Baskıdan abimin yanına, İstanbul'a kaçtım. Orada da abim beni evlere temizliğe gönderdi. Orda alıştım esrar kullanmaya. (Selma, 36).

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere hem Furkan'ın hem de Selma'nın madde kullanımına başlamasının temel nedeni, geleneksel, iletişime kapalı, ataerkil ve otoriter bir aile yapısı içinde büyümüş olmalarıdır. Furkan'ın sorunu, erken yaşta çalışma hayatına atılması, işyerinde mobbinge uğraması ve yaşadığı bu haksızlıkları ailesine -özellikle otoriter babasına- anlatamamasından kaynaklanmıştır. Ailesinde hâkim olan katı baba figürü nedeniyle hissettiği çaresizlik ve hayal kırıklığı, onu evi terk etmeye yöneltmiş; bu kaçış ise en ağır bedeli olan madde bağımlılığıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, "ayıptır babayla konuşmak" şeklindeki toplumsal kod, araştırmanın yürütüldüğü bölgede ataerkil aile yapısının ne denli köklü olduğunu ve bu yapının bireyler üzerinde nasıl iletişim engelleri ve psikolojik sorunlar yarattığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Günümüzde aşiretçilik ve mezhepçiliğin sosyal dinamikler üzerindeki etkisini sürdürdüğü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, aile yapıları ve iç ilişkiler ne yazık ki bu geleneksel ekseninde biçimlenmektedir. Bu yapıda, kararlar genellikle erkekler tarafından alınmakta; sosyal roller cinsiyet ve yaşa göre katı bir şekilde belirlenmekte; kadınlar ev içi alanla sınırlandırılmakta, gelenek ve dini inançlar merkezi bir önem taşımakta ve nihayetinde ailede son söz babaya ait olmaktadır. Demokratik bir katılımın bulunmadığı bu hiyerarşik düzende, çocukların yetişkinler karşısında fikir beyan etmesi genellikle kabul görmemektedir. Furkan'ın da katı kurallar, disiplin ve koşulsuz itaati barındıran bu hiyerarşik yapının bir mağduru olduğu anlaşılmaktadır. Zira hiyerarşik ve otoriter aile yapılarında belirleyici olan, ebeveynlerin -özellikle de babanın- tutumudur. Bu tür ailelerde iletişim tek yönlü ve monolojik bir karakter taşır. Baba, nihai karar verici ve mutlak otorite olarak konumlanmakta; verdiği kararların sorgulanmaksızın uygulanmasını beklemektedir.

Bununla birlikte, bu tür ailelerde konuşma ve karar verme hakkı neredeyse tamamen babaya aittir. Bunun temel nedeni, geleneksel aile yapısında babanın aynı zamanda ailenin geçimini sağlayan ve ekonomik gücü elinde bulunduran kişi olarak görülmesidir. Diğer aile üyelerinin, babanın aldığı kararlara itiraz etme hakkı bulunmadığı gibi, onun karşısında sorunlarını anlatmaları, fikir beyan etmeleri veya tartışmaya açmaları da genellikle mümkün

değildir. Aile içinde mutlak otorite baba olduğu için, en doğru ve iyi kararları da onun verebileceğine dair bir inanç hâkimdir. Bu nedenle, çocukların ne zaman okula gideceği, hangi mesleği seçeceği, hangi işte çalışacağı ve hatta hangi yaşta evleneceği gibi hayati kararlar dahi babanın iradesiyle belirlenir. Kendini ifade etme, düşünce paylaşma veya sorunlarını dile getirme olanağı dahi tanımayan bu katı aile yapılarında, üyeler arasında karşılıklı anlayış, sevgi ve güvenin gelişmesini beklemek gerçekçi değildir.

Nitekim, araştırmanın katılımcılarından Furkan'ın madde kullanımına başlamasının temel nedeni, yukarıda özetlenen geleneksel aile yapısı ve bu yapı içindeki tek yönlü, kopuk iletişim dinamikleridir. Eğer Furkan, işyerinde maruz kaldığı psikolojik şiddeti ailesine anlatabilse ve bu soruna ortak bir çözüm bulunabilseydi, büyük olasılıkla evi terk etmeyecek, bağımlılık riski taşıyan bir çevreye dahil olmayacak ve dolayısıyla madde kullanımına yönelmeyecekti. Benzer bir durum, katılımcılardan Selma için de geçerlidir. Tıpkı Furkan gibi Selma da otoriter aile yapısının bir mağdurudur. Selma'nın madde kullanımının arka planında ise hem aile içindeki hem de toplumsal düzeydeki baskıcı normlar ve kısıtlayıcı kontrol mekanizmaları yatmaktadır. Kız çocuklarının sosyal hayata katılımının dahi sınırlandırıldığı bu geleneksel yapılarda, bireyler yoğun bir psikolojik şiddet ve baskı altında büyümekte; bu da sağlıksız baş etme yollarına yönelmelerine neden olabilmektedir.

Nitekim Selma, ailesi ve babası tarafından arkadaşlarıyla görüşmesine, hatta temel ihtiyaçları için çarşıya çıkmasına dahi izin verilmediği için, özgür bir yaşam umuduyla İstanbul'daki abisinin yanına sığınmıştır. Ancak burada da abisinin fiziksel ve psikolojik şiddetine maruz kalması, onu uyuşturucu madde kullanımına itmiştir. Selma'nın "kızlar, konuşamaz, insan değil çünkü. Kendini anlatamaz, çünkü onlar erkekler yapar" şeklindeki ifadesi, aile içi ilişkilerin niteliğinin ne denli belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Gelenek, örf, adet, dini normlar, katı kurallar, disiplin ve koşulsuz itaatin hâkim olduğu aile yapılarında, üyeler arasındaki iletişim kopmakta; sosyal ve duygusal mesafe artmakta, sevgi, saygı, dayanışma ve merhamet gibi bağlar zayıflamaktadır. Bu ortamda sorgulama ve eleştiriye yer olmadığı gibi, bireylerden yalnızca biat beklenmekte ve sonuçta aile içinde mekanik, duygusuz ilişkiler egemen olmaktadır. Aile içinde karşılıklı iletişim ve empati eksikliğinin en ağır bedelini gençler ödemektedir. Nitekim araştırmalar, madde kullanımı ve bağımlılığının tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de en yaygın olarak 16-30 yaş grubundaki bireyler arasında görüldüğünü göstermektedir (Gövebakan vd., 2015: 16).

Hiç şüphesiz gençleri madde kullanımına yönelten nedenler çeşitlilik göstermektedir. Ancak bu faktörler arasında en belirgin olanları, aile kaynaklı olanlardır (Gruber vd., 2006: 1-29). Zira aile, daha önce de vurgulandığı üzere, bireyin benlik, kimlik ve kişilik gelişiminin

temelini attığı; düşünce, tutum ve davranışlarının şekillendiği ilk ve en önemli sosyal kurumdur. Bireyin başta duygusal, bilişsel ve davranışsal gelişimi olmak üzere tüm yaşamını etkilemesi ve üzerinde kalıcı izler bırakması nedeniyle ailenin rolü son derece kritiktir. Örneğin, ailesinden yeterli ilgi ve sevgi görmemiş, ebeveynleri tarafından ihmal edilmiş veya şiddete maruz kalmış bireylerin, yaşamları boyunca sağlıklı ilişkiler kurmakta zorlandıkları; sosyal iletişimde problemler yaşadıkları, sıklıkla duygusal bir boşluk içinde oldukları ve karşılaştıkları sorunlarla baş etmek için sigara, alkol, uçucu veya uyuşturucu maddelere yöneldikleri araştırmalarla ortaya konmuştur (Farooq vd., 2021: 1-11). Dolayısıyla, genel olarak aile yapısının, özelde ise aile içi iletişim biçiminin (açık veya kapalı olmasının) bireyin ruhsal gelişimi kadar, alışkanlıkları ve davranışları üzerinde de son derece belirleyici bir etkisi vardır. Bunun yanı sıra bu araştırmada madde kullanımının, aile içinde yaşanan duygusal ilgisizlik ve sevgisizlik ile de yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

18 yaşındayken Van'a gelmişiz. Evin tek erkek çocuğu ben olduğum için hep çalıştım. Çalıştığım yerlerde hep ezdiler... affedersin hocam, eşek gibi baktılar. Aileden de ne sevgi ne ilgi görmedim. Hep para istediler... Muavinlik yaptım parası azdı, babam işsizdi, benden hep para istiyordu. Zaten beş kuruş kazanıyordum... eve gelince döverdi beni, bir gün sandalyeyi kafamda kırdı, hastanede dikiş attılar... Sonra eve gitmemeye başladım, korktum babam döver diye... otobüste yattım yıllarca. O zaman muavin arkadaş bir sigara verdi. Ben uyuşturucu olduğunu bilmiyordum. Bir iki sigara içtim baktım kafam üşüyor. Ondan sonra affedersiniz kismaya başladım, sonra da alıştım işte. (Medeni, 39).

Medeni'nin dile getirdiği hususlar, yüzeysel olarak kişisel bir anlatı gibi görünse de aslında aile yapısı ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin bireyin kötü alışkanlıklar edinmesinde ve yaşamında yıkıcı kararlar vermesinde ne denli belirleyici olabildiğini gözler önüne sermesi bakımından son derece önemlidir. Bu bağlamda, Medeni'yi uyuşturucuya sürükleyen temel nedenler arasında; ailesi tarafından çok erken yaşta ve yoğun bir şekilde çalıştırılmaya zorlanması, elde ettiği kazancın sürekli yetersiz görülmesi, 'erkek' olması nedeniyle evin geçiminden tek başına sorumlu tutulması ve tüm bu baskılara rağmen ailesinin beklentilerini karşılayamadığı hissi yer almaktadır. Babasından gördüğü fiziksel şiddet ise, bu süreci hızlandıran ve onu adeta "yağmurdan kaçarken doluya tutulma" konumuna sokan bir faktör olmuştur. Ailesi ve özellikle babası tarafından dışlanan, duygusal ilgi ve sevgiden yoksun bırakılan Medeni, zamanla ailesine karşı duygusal bir kopuş yaşamış; aile aidiyetini kaybetmiş

ve derin bir değersizlik hissi içinde çaresizliğe sürüklenerek uyuşturucu bataklığına saplanmıştır.

Bu kişisel deneyim, sevgi ve ilgi yoksunluğunun ne denli yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini açıkça sergilemektedir. Zira her birey, doğumundan itibaren sevgiye ve ilgiye ihtiyaç duyar ve bu temel ihtiyacın karşılanmasını öncelikle ailesinden bekler. Sevgi ve ilgi, bireyin temel psikolojik gereksinimleri arasında yer alır; bu gereksinimler karşılanmadığında birey hem kendine hem de çevresine zarar verebilir veya bu boşluğu doldurmak için sağlıklı ve riskli yollara başvurabilir. Bireydeki sevgi eksikliği, kişisel gelişimde derin ve kalıcı izler bırakabilmekte ve kimi zaman telafisi güç sonuçlara yol açabilmektedir. Nitekim bu duygusal beslenmeden yoksun büyüyen bireyler, sıklıkla kendilerini değersiz hissetmeye, özgüven kaybı yaşamaya, inançlarını yitirmeye, sosyal ilişkilerde mesafeli davranmaya, empati kurmakta zorlanmaya başlarlar. Kimi zaman saldırgan ve öfkeli, kimi zaman ise duygusal olarak ilgisiz ve soğuk bir tutum sergileyebilirler.

Berberinde yoğun stres ve depresif bir ruh hali yaratan sevgi ve ilgi yoksunluğu, özellikle ergenlik dönemindeki bireylerin sağlıklı düşünmesini ve rasyonel kararlar vermesini zorlaştırmaktadır. Daha da kritik olan, bireyin bu temel ihtiyaçlarındaki eksikliği, dış dünyada telafi etmeye çalışmasıdır; bu süreç kimi zaman riskli arkadaşlıklar kurmaya, kimi zaman ise doğrudan madde kullanımına yönelmeyle sonuçlanabilmektedir. Nitekim Medeni'nin madde kullanımının ardındaki temel itici güç, ailesinden yeterli sevgi ve ilgi görmemesi, aile ortamında dışlanmış hissetmesi, 'erkek' rolü nedeniyle aşırı çalışmaya zorlanması ve sonuçta ailesi tarafından değersizleştirildiği duygusudur. Sevgi ve ilgi eksikliğine ek olarak, aile içinde hissedilen güvensizlik duygusu da bireyde duygusal, sosyal ve bilişsel sorunlara yol açabilmekte ve onu sağlıklı baş etme yöntemlerine itebilmektedir.

Güvensizlik duygusu, beraberinde psikolojik, sosyal ve davranışsal sorunları getirir; bireyi içinde bulunduğu ortamdan soyutlar ve sağlıklı iletişim kurmasını büyük ölçüde engeller. Bu durumun temel kaynağı, genellikle sağlıklı bir aile yapısı ve ebeveyn-çocuk ilişkisidir. Duygusal gelişime zarar veren güvensizlik hali, kişiyi kimi zaman riskli ilişkilere sürüklemekte ve kişisel sorunların çözümsüz kalmasında önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, araştırmanın katılımcılarından Erkan'ın durumu bu bağlamda anlamlıdır. Erkan, önce merak nedeniyle madde kullanmaya başlamış, sonrasında pişmanlık duyarak bırakmaya çalışmıştır. Ancak ailesinden yeterli destek görememesi ve aile içinde derin bir güvensizlik ortamı yaşaması, onun madde kullanımını sürdürmesinde belirleyici olmuştur.

O zaman 24-25 yaşındaydım, inşatta çalışıyordum. Çevrem çok genişti. İyi bir ortamım vardı. Meraktan önce metamfetamin sonra esrar, sonra eroin, yani hepsini kullandım... Sonra bıraktım, tedavi oldum, yani hiç ağzıma sürmedim. Ama babam hep yüzüme vurdu... İçiyorsun, paranı şu lanete, zıkkıma veriyorsun dedi. Kur'an-a el basarım madde almıyorum diyorum, inanmıyorlar, güvenmiyorlar yani... Baktım inanmıyorlar, yine başladım... Şimdi bizde şöyle bir şey var. Zaten madde kullanan bir insan, o şeyin içinde olduğunu fark ettiği zaman, yani bu pişmanlığı duyduğu zaman ailesine sığınyor. Eğer aile, ona desek vermezse emin ol ki, bir ölü gibi hissederek kendini... ben öyle hissettim çünkü. (Erkan, 63).

Hocam ben AMATEM'de tedavi gördüm, şu an temizim... Hiç aile desteği görmedim. Yalnızdım hep, tek başıma... şeytan gibi gördüler beni... yahu bu niye kullanıyor, sebebi nedir, derdi nedir merak etmediler, hatta inanmadılar, bir gün polisler eve gelince o zaman anladılar eroini kullandığımı... karakola düştüm, kriz geçirdim gelmediler...ne bileyim hocam işte, ailen olmayınca daha da bırakıyorsun kendini... herkes benden uzaklaştı, o zaman gidip maddeye sarılıyorsun... (Nimet, 33).

Aslında ailem yok, var da yok yani. Çünkü üvey babam iftira attı bana... istismara uğradım, dayak yedim... günlerce odaya kapattılar beni, ellerimi bağladılar... neymiş suçum okulda arkadaşlarla geziye gitmişiz de içmişiz de buymuş... Öz babam sağ olsaydı, annem yanımda dursaydı böyle olur muydu? Valla insanın arkasında ailesi olacak o kadar... (Hülya, 39).

Bu üç katılımcının (Erkan, Nimet, Hülya) ifadeleri, madde kullanımı ve bağımlılık ile aile desteği ve güven arasındaki kritik ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Zira, bu bireyleri bağımlılığa sürükleyen temel faktöre bakıldığında, öncelikle kendi aileleri tarafından damgalanma, güvenilmez addedilme ve sosyal destekten yoksun bırakılma gibi deneyimler yaşadıkları görülmektedir. Ailelerine sığınmaya çalışmalarına rağmen gerekli duygusal desteği, ilgiyi ve kabulü bulamadıkları için yeniden madde kullanımına yönelen bu bireylerin durumu, madde kullanımının başlamasında ve bırakılmasında bireysel, toplumsal ve özellikle ailesel faktörlerin ne denli belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu örnekler, güvenin, güven kaybının ve güven bunalımının aile içi dinamikler ve bireyin iyileşme süreci açısından taşıdığı hayati önemi net bir şekilde sergilemektedir.

Ayrıca, katılımcıların bağımlılık süreçlerinde ve sonrasında duygusal yalnızlık yaşadıklarını, toplumsal anlamda dışlandıklarını ve aile desteğinden yoksun kaldıklarını vurgulamaları dikkat çekicidir. Nitekim Nimet'in "herkes beden uzaklaştı, o zaman gidip

maddeye sarılıyorsun...” şeklindeki ifadesi, genel olarak bağımlı bireylerin, özelde ise kendisinin, çevresi tarafından nasıl sosyal izolasyon yaşadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, burada bir güven bunalımının sonucu olarak, bağımlı bireylerin öncelikle ebeveynleri tarafından görmezden gelindiği veya önemsenmediği gerçeği de öne çıkmaktadır. Zira her üç katılımcının da üzerinde hemfikir olduğu temel nokta, madde kullandıkları dönemde ailelerinin kendilerini ciddiye almadığı, sorunlarıyla ilgilenmediği ve hatta madde kullanım nedenlerini sorgulama gereği bile duymadığıdır. Bireyde yalnızlık duygusunu derinleştiren ve onu giderek daha fazla içe kapanmaya iten bu ailesel kayıtsızlık, bağımlılıkla ilgili tedavi ve iyileşme sürecini de önemli ölçüde zorlaştıran bir engel teşkil etmektedir.

Bunun yanı sıra, aile içinde yaşanan istismar, ihmal ve şiddet olaylarının da bireyleri madde kullanımına yöeltebileceği görülmektedir. Örneğin, Hülya'nın “istismara uğradım, dayak yedim... günlerce odaya kapattılar beni, ellerimi bağladılar” şeklindeki ifadesi, aile içi ilişkilerin neden sevgi, saygı ve özellikle güven temelinde kurulması gerektiğini acı bir şekilde ortaya koymaktadır. Fiziksel ve duygusal her türlü aile içi istismar, bireyin benliğinde, kimliğinde ve kişiliğinde onarılması güç yaralar açmaktadır. Bu tür travmatik deneyimlere maruz kalan bireyler hem bedensel hem de ruhsal açıdan ciddi sorunlar yaşamaktadır. Hülya'nın “öz babam sağ olsaydı, annem yanımda dursaydı böyle olur muydu?” sorusu, aile içi ilişkilerde güven ve koruyucu ebeveyn desteğinin ne denli hayati olduğuna dair çarpıcı bir itiraftır. Tüm bu anlatılar ve deneyimler bize, bağımlılığın yalnızca bireysel bir sorun olmadığını; aynı zamanda sağlıklı aile yapısı ve travmatik aile içi dinamiklerden de kaynaklanabileceğini göstermektedir.

4.3. Madde Kullanımı ve Bağımlılığında Akrabalık ve Komşuluk İlişkilerinin Rolü

Sosyal öğrenme teorisine göre, gündelik yaşamda sergilediğimiz davranış ve tutumların büyük bir kısmı, sonradan edinilmiş ve öğrenilmiş alışkanlıkların bir ürünüdür (Ögel, 2018: 19). Klasik koşullanma ilkeleriyle şekillenen bu davranışlar, bireyin bir sosyal varlık olarak gelişiminin de bir göstergesidir. İnsan, dil de dahil olmak üzere temel beceri ve edinimlerinin çoğunu sonradan öğrenme yoluyla kazanmıştır. Bu süreçte, başta aile ve okul olmak üzere toplumsal kurumlar, bireyi sosyalleştirme ve kültürel mirası aktarma işlevi görür. Çocuklar, içinde yetiştikleri sosyal çevreyi dikkatle gözlemler ve yetişkinlerin, özellikle de ebeveynlerinin davranışlarını model alırlar. Ebeveynler, çocukların ilk ve en etkili rol modelleri olarak, onların davranış kalıplarının oluşumunda belirleyici bir konumdadır. Dolayısıyla, anne ve babanın günlük yaşamdaki tutumları, alışkanlıkları, tercihleri ve yaşam tarzı, doğrudan çocukları üzerinde etkili olmaktadır.

Eğer ebeveynler sigara, alkol veya madde kullanımı gibi riskli davranışlar sergilerlerse, bu durum zamanla çocukların dikkatini çekecek ve onların da bu davranışları model alma olasılığını artıracaktır. Burada, çevresel faktörlerin bireyin kişisel gelişimindeki belirleyici etkisi ve tüm davranışların (olumlu veya olumsuz) temelinde bir sosyal öğrenme süreci yattığı görülmektedir. Nitekim mevcut araştırmalar, madde kullanan bireylerin yakın sosyal çevrelerinde de madde kullanımının yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, madde kullanım bozukluğunun önemli nedenlerinden biri olarak, bireyin aile üyelerinde, akrabalarında veya yakın komşularında madde kullanımının ve bağımlılığın yaygınlık göstermesi gösterilebilir. Bu araştırmada da katılımcıların büyük çoğunluğu, madde kullanım alışkanlığını edinmelerinde ya birinci dereceden akrabalarını ya da yakın arkadaş çevrelerini sorumlu tutmuşlardır.

Akrabalarımın çoğunda sigara da alkol da var... Zaten babam da geçen sene akciğer kanserinden öldü. Çok içerdi rahmetlik. Kuzenim beni alıştırdı buna (uyuşturucu)... Onların bir grubu vardı lisede, eroini sigara içine koyup verdiler, öyle başladım yani... (Fatma, 34).

Hocam 15 sene önce köydeyken başladım. Orda bir tane amcam vardı, İsmi Faris'tir. Gebere gitmiştir... O iş yapmıştır. Sonra köye korucu oldu. Sonra bu esrarı sigaraya sardı önce kendisi içti sonra bana verdi. Arazisi vardı gizlicene bunu (kenevir) ekiyordu. Sonra beraber ettik... buraya geldim işte... önce esrar, sonra tuz, sonra cam içtim... (Şerif, 53).

Hep amcam beni alıştırdı, onu da amcaları falan alıştırmış. (Sibel, 44).

Bu üç alıntıda öne çıkan en temel bulgu, bireylerin madde kullanımına başlama sürecinde kendi bireysel iradelerinden çok, içinde bulundukları sosyal çevrenin -özellikle de yakın akrabaların- etkisi altında kaldıklarıdır. Nitekim yukarıda sözlerini aktardığımız katılımcıların üçü de madde kullanımına başlama nedeni olarak yakın akrabalarını işaret etmiştir. Bu durumu, daha önce de değinilen sosyal öğrenme teorisi çerçevesinde açıklamak mümkündür. Bilindiği üzere, Albert Bandura tarafından geliştirilen ve bilişsel ile davranışçı yaklaşımlar arasında köprü kuran bu teori, öğrenmeyi bireyin çevresiyle karşılıklı etkileşimine, model alma, gözlem ve taklit mekanizmalarına dayandırmaktadır (Bandura, 2023). Buna göre bireyler, öncelikle yakın çevrelerinde gözlemledikleri davranışları model alır (Bayrakçı, 2007: 198-210), ardından da benzer davranış kalıplarını sergilerler. Bu teorik çerçeveyi dikkate aldığımızda, Fatma'nın kuzeninin, Şerif ve Sibel'in ise amcalarının yönlendirmesiyle madde kullanımına başladıklarını görmekteyiz.

Bu örnekler, madde kullanımında birinci derece akrabalık ilişkilerinin ve dolayısıyla kültürel aktarım ile sosyalizasyon süreçlerinin ne denli etkili olabildiğini ortaya koymaktadır. Zaten araştırmanın gerçekleştirildiği Van ilinde, aşiret yapıları ve akrabalık bağları oldukça güçlüdür. Bu durum, bir yandan geleneksel aile dinamiklerini ve toplumsal ilişki ağlarını pekiştirirken, diğer yandan bireylerin yakın sosyal çevrelerinin davranışsal normlarından yoğun şekilde etkilenmelerine yol açmaktadır. Nitekim, bu üç örnekte de görüldüğü gibi, maddeyle tanışma ve kullanım sürecinde yakın akraba bağlarının belirleyici bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. Sibel'in "onu da amcaları falan alıştırmış" şeklindeki ifadesi, madde kullanımının adeta kültürel bir miras veya öğrenilmiş bir davranış olarak kuşaklar veya akrabalar arasında aktarılabildiğini düşündürmektedir. Ayrıca, Şerif'in tarlada esrar ekmesi, bölgede madde üretiminin normalleştiğini ve kullanımının yaygınlık kazandığını göstermektedir. Dolayısıyla bu örnekler, bağımlılık davranışının salt bireysel bir tercihten ziyade, birinci dereceden yakın akrabaların da dahil olduğu sosyal çevrenin ve kültürel yatkınlığın bir ürünü olduğunu göstermektedir. Kültürel yatkınlığın sosyal bileşenleri arasında, arkadaş ve komşu çevrelerinde madde kullanımının yaygınlığı da bağımlılığa giden yoldaki önemli risk faktörlerinden biridir.

Hocam, ben kaportacıyım, bir gün komşumuzun oğlu arabasını tamir etmek için dükkâna geldi, bir sigara uzattı, biraz keyfin yerine gelsin dedi, anlamadım önce, sonra rahatsız oldum ve derken de bugüne kadar geldik... aslında her şey o lanet herifin yüzünden oldu. (Halit, 22).

Ben dekorasyon ustasıyım 15 yıldır... Vallahi daha önce rengini bile bilmiyordum. Bir kahve vardı, takılıyordum bazen, bir arkadaş geldi, arabası vardı, akşamları geliyordu, baktım arabada içiyor. O aralar tabii ben de biraz gurbete falan gider gelirdim, bira mira içerdik, sigara, alkol alırdık... Sigara ha yani böyle tam şey değil de arada mesela ayda bir sefer denk gelirse, arkadaşlar o ara dedi ki işte bira gibidir, ben dedim öyle bir tadayım nasıl bir şeydir? içtim hoşuma da gitti, yine yalan yok ama tabi nedir İleride başıma ne getirir bilmiyorum. Bana söyledikleri tek şey aynı bira gibidir dediler. Bira gibi deyince birada bir sakınca yoktur diye düşündüm. Öyle bir ay boyunca gidip geldik ama bir ara birkaç gün ayrı kaldım. Daha doğrusu iki gün ayrı kaldım, baktım bütün vücudum ağrıyor, yani dizlerim, ayaklarım, hatta çocuklarım bilir, böyle parkaçlara su koydum ayağımı dindirmek için... (Ferdî, 53).

Bu katılımcıların kişisel deneyimlerinden çıkarılabilecek en temel sonuç, madde kullanımıyla ilk tanışmada sosyal çevrenin -özellikle de arkadaş ve komşu gruplarının — ne denli belirleyici olabildiğidir. Zira, nasıl ki aile içinde bir ebeveynin madde kullanması çocuklar için bir risk faktörü oluştuyorsa, yakın arkadaş veya komşuların madde kullanımı da onlarla temas halindeki bireyleri aynı yönde etkileyebilmektedir. Nitekim hem Halit'in hem de Ferdi'nin maddeyle ilk kez tanışmaları, bir komşu ve arkadaş vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu kişisel öykülerden çıkarılabilecek bir diğer önemli sonuç ise, madde kullanımı ile sosyo-ekonomik sınıf arasındaki ilişkinin tahmin edilenden daha güçlü olmasıdır. Örneğin, Halit'in kaportacı, Ferdi'nin ise dekorasyon ustası olması, düşük gelir grubundaki bireyler arasında madde kullanımının yaygın olabileceğini ve bu kesimin bağımlılık yapıcı maddelerin riskleri konusunda yeterli farkındalığa sahip olmayabileceğini düşündürmektedir.

Bilinçsizlik, sosyal destek eksikliği ve merak gibi faktörlerle birlikte sosyal/çevresel faktörlerin belirginleştiği bu iki örnekten çıkarılabilecek bir diğer sonuç da madde kullanım bozukluğu olan bireylerin genellikle içinde bulundukları kültürel ortama, değer sistemine ve yaşam tarzına derinden uyum sağladıkları; yoğun arkadaşlık ve komşuluk ağları içinde yer aldıkları ve kendilerine sunulan çoğu zaman sorgulamaksızın kabul ettikleridir. Literatürde kültürel yatkınlık olarak adlandırılan ve Bourdieu'nun “habitus” kavramıyla da ilişkilendirilebilecek bu eğilimin ortak özelliği, bireylerin yakın çevreleriyle sosyal bir mesafe korumaksızın sıkı bir etkileşim içine girmeleri ve bu nedenle zamanla geri dönüşü zor sorunlarla karşılaşabilmeleridir.

Nitekim, araştırmada madde kullanım bozukluğu olan bireylerin yaşam öyküleri incelendiğinde, sosyal çevrenin -yakın akraba, komşu ve arkadaş ilişkilerinin- birey üzerindeki belirleyici etkisi açıkça görülebilmektedir. Katılımcıların maddeyle ilk temasını sağlayan kişilerin ya aile üyeleri ya da yakın akrabalar olması, madde kötüye kullanımı ve bağımlılıkta kültürel yatkınlığın ne denli belirleyici ve ayırt edici bir rol oynadığını göstermesi bakımından son derece anlamlıdır. Bu durum, madde kullanımı davranışının gelişiminde önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır. Bağımlılıkta kültürel yatkınlığı işaret eden bir diğer gösterge ise, uyuşturucu maddelerin bölgede sıklıkla bir “geçim kaynağı” olarak algılanması, ticaretinin veya kaçakçılığının yapılması ve bunun doğal bir sonucu olarak belirli grupların yüksek maddi kazanç elde etmesidir. Bölgede bu yasa dışı ekonominin yaygınlık kazanması, madde kullanımının ve bağımlılığın hem normalleşmesine hem de sürekli yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

5. SONUÇ YERİNE

Hiç şüphe yok ki, içinde yaşadığımız geç modernlik çağını tanımlayan en belirgin olgulardan biri bağımlılıktır. Günümüz insanı, tarihin hiçbir döneminde nesnelere, ilişkilere ve maddelere bu denli bağımlı hale gelmemiştir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler bir yandan yaşamı kolaylaştırıp konfor alanlarını genişletirken, diğer yandan bireyleri araçlara ve tüketim nesnelere bağımlı kılmaktadır. Özellikle post-endüstriyel toplumlarda, araç olmaktan çıkıp amaç haline gelen teknolojik cihazlar, insanları konformist ve hedonist bir yaşam tarzına yönlendirmektedir. Nitekim, artık dış uyaranlar ve nesneler tarafından yönlendirilmeden gündelik ihtiyaçlarımızı karşılamakta dahi zorlanır hale geldik. Bir bağımlılık çağında yaşadığımızın en açık kanıtı, başta yasa dışı maddeler olmak üzere, hayatımızın her alanının dışsal uyaranlar ve akıllı sistemler tarafından kuşatılmış olması ve bunlar olmaksızın yaşamımızı sürdürmenin giderek zorlaşmasıdır.

Karşımıza, nesneler tarafından yönlendirilen ve maddelere bağımlı hale gelmiş, tek boyutlu bir insan modeli çıkmaktadır. Bu modelin en belirgin özelliği, özne olma niteliğini yitirerek adeta bir bağımlılıklar girdabında sürüklenmesidir. Zira modern yaşamın rutin ve bunaltıcı sorunları karşısında irade, güç ve istence sahip olma kapasitesi zayıflayan bireyler, giderek daha fazla madde kullanımına yönelmektedir. İnsanlar, kimi zaman yaşamın anlamsızlığına meydan okumak, kimi zaman duygularını ve korkularını bastırmak, kimi zaman da özlemini duydukları bir hayali düşlemek için hem kendilerine hem de çevrelerine zarar veren gerçek ve sanal bağımlılıklara sığınmaktadır. Adeta fabrika ayarlarını bozan uyuşturucu, uçuçu ve uyarıcı maddelerin limanına sığınmaktadırlar. Aydınlanmacı aklın bireye attığı özerklik ve özgürlük vasıfları, günümüzün bağımlılıklar çağında çoktan silikleşmiş görünmektedir.

Modern sonrası toplumlarda genel olarak nesnelere ve ilişkilere, özelde ise maddeye olan bağımlılık, artık salt bireysel bir mesele olmaktan çıkarak devletlerin güvenlik ve halk sağlığı sorunu haline gelmektedir. Bugün, başta Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) ile Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) olmak üzere uluslararası kuruluşların raporları, dünyada madde kullanımı ve bağımlılığında kayda değer bir artış olduğunu ve bu eğilimin kontrol altına alınmaması halinde madde bağımlılığının pandemik bir boyut kazanabileceği uyarısında bulunmaktadır. Aslında günümüzde sadece madde bağımlılığı değil, hayatın her alanını bir bağımlılık ilişkisine dönüştürerek insanları kendine bağımlı kılan bir “limbik kapitalizm” ile karşı karşıyayız. Bu sistem, bir yandan aşırı tüketimi teşvik ederek "anı yaşama" felsefesini yüceltmekte; diğer yandan ise zararlı alışkanlıkları küresel bir sektöre dönüştürerek bireyleri sürekli bir tatmin arayışı içinde tutmakta ve nihayetinde onları kendine bağımlı hale getirmektedir.

Limbik kapitalizm olarak adlandırılan bu sistemin işleyiş mekanizmasını anlamadığımız sürece, madde bağımlılığının neden bu denli arttığı ve artmaya devam ettiği sorusuna da tatmin edici bir yanıt veremeyiz. Zira, çevremizde gerçekleşen pek çok sosyal ve ekonomik olgunun arka planında kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin izi bulunmaktadır. Günümüzde bağımlılık yapıcı maddeler, bu sistem tarafından özenle tasarlanmakta, paketlenmekte ve birer tüketim nesnesi olarak piyasaya sürülmektedir. Tek amacı kâr ve sermaye birikimi olan ve bu uğurda her yolu meşru gören kapitalist sistem, bağımlılığı ve bağımlılık yapıcı maddeleri sıradanlaştırmaya ve normalleştirmeye çalışmaktadır. Bugün yaşadığımız dünyada, çoğu zaman ölümcül sonuçları olabilecek maddeleri tüketmemizin ve bizi kendine bağımlı kılan teknolojik araçları kullanmamızın temel nedeni, kapitalist sistemin dayattığı yaşam tarzını ve tüketim ideolojisini eleştirel bir şekilde sorgulayamamamızdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, hayatın her alanını kuşatan kapitalist sistem yalnızca alkol, sigara ve madde bağımlılığını tetiklemekle kalmamakta; aynı zamanda internet, alışveriş, cinsellik, yeme-içme, spor ve eğlence gibi yeni nesil bağımlılık türlerini de gündelik yaşamın merkezine yerleştirmektedir.

Bir bağımlılık çağında yaşadığımızı savunmamızın temel gerekçesi, bağımlılık yapıcı unsurların artık yalnızca tütün ve alkol gibi maddelerle sınırlı kalmayıp, gündelik yaşamı oluşturan hemen her pratiğin, davranışın ve tutumun da bağımlılık nesnesi haline getirilmesidir. Bugün, başta Batı dünyası olmak üzere kapitalizmin hâkim olduğu her coğrafyada, kültür-sanat etkinlikleri veya bireysel özgürlük söylemleri altında sigara, alkol ve madde tüketimi gibi riskli davranışlar cazip hale getirilmekte ve normalleştirilmeye çalışılmaktadır. Kapitalist pazarın beslediği ve toplumsal düzeyde meşrulaştırmaya uğraştığı bu temsiller, yalnızca haz ve hıza dayalı bir yaşam tarzını yüceltmekle kalmamakta; aynı zamanda bireyleri, giderek daha fazla bedensel haz arayışına veya bilinç körelmesine yol açan bağımlılık yapıcı madde kullanımına da yönlendirmektedir.

Günümüzde dijitalleşmenin hızlanarak yaşamın her alanına nüfuz etmesi ve tüketim kültürünü sürekli yeniden üretmesi, yukarıda özetlenen haz ve hıza dayalı yaşam tarzını hem normalleştirmekte hem de küresel ölçekte yaygınlaştırmaktadır. Artık yasa dışı maddelere erişim, neredeyse gündelik bir alışveriş kadar kolaylaşmış durumdadır. İnternetin derin ve denetimsiz köşeleri (örneğin dark web) aracılığıyla her türlü maddeyi temin etmek mümkün hale gelmiştir. Dolayısıyla, bağımlılık olgusunun hem gelişmiş hem de gelişmekte olan toplumlarda birinci sıradaki halk sağlığı sorunu haline dönüşmeye başladığını gözlemlemekteyiz. Nitekim epidemiyolojik çalışmalar, son yıllarda tüm ülkelerde madde

kullanımı ve bağımlılığında hızlı bir artış yaşandığını ve bu artışın özellikle tüketime en açık kesim olan genç nüfusta yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Madde kullanımındaki artış hızının en yüksek olduğu ülkeler arasında ne yazık ki Türkiye de yer almaktadır. Ülkemizdeki bu artışın iki temel nedeni olduğu ifade edilebilir: birincisi, Türkiye'nin dünyadaki başlıca uyuşturucu ticaret güzergâhlarından biri olan Balkan rotası üzerinde konumlanması; ikincisi ise, dünyanın en büyük uyuşturucu üreticisi Afganistan'a ve önemli bir geçiş ülkesi olan İran'a komşu olmasıdır. Van ilinin İran ile sınır komşusu olması, yasa dışı madde ticaretinin ve kaçakçılığının bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Van, yasa dışı madde kullanımı ve bağımlılığın en yoğun görüldüğü illerimizin başında gelmektedir. Bu yoğunluğun altında yatan nedenleri inceleyen bu çalışmada, özellikle madde kötüye kullanımı ve bağımlılıkta aile yapısının ve kültürel yatkınlığın rolü üzerinde durulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, genel olarak Türkiye'de, özelde ise Van'da madde kullanımı ve bağımlılığı etkileyen en önemli risk faktörlerinin başında aile yapısı ve sosyal çevrenin geldiği söylenebilir.

Bunun yanı sıra, yukarıda da vurgulandığı üzere, Van'ın İran'a komşu olması, sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı bir konumda bulunması, geniş aile yapısı içinde aile içi şiddet ve erken yaşta evliliklerin yaygınlığı, ebeveynlerin çocuklara karşı ilgisizliği, baba otoritesinin baskınlığı, madde kullanımını normalleştiren bir sosyal çevrenin varlığı, bireylerde eğitim düzeyinin düşüklüğü, sosyal güvenceden yoksunluk ve madde ticaretinin bir geçim kaynağı olarak görülmesi gibi makro ve mikro düzeydeki etkenler, Van'da madde kullanımını artırmakta ve yaygınlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, madde kullanımı ve bağımlılığında; genel olarak aile yapısının, yakın akrabalık ilişkilerinin ve kültürel yatkınlığın; özelde ise ailede baba yokluğunun veya otoriter baba figürünün varlığının, aile içi iletişim kopukluğunun ve duygusal ilgi/sevgi eksikliğinin en önemli ailesel risk faktörlerini oluşturduğu tespit edilmiştir.

Nitekim, görüşme yapılan bağımlı bireylerin neredeyse tamamında, aile kaynaklı travmatik deneyimler yaşandığı gözlemlenmiştir. Katılımcılar genel olarak şu durumları ifade etmişlerdir: aileleri tarafından ihmal edilme, baba otoritesi ve şiddetine maruz kalma, ailede yeterli duygusal destek bulamama, yaşadıkları sorunları aile üyeleriyle paylaşamama, aile ve toplum baskısı nedeniyle sağlıklı bir gelişim dönemi geçiremememe, işsizlik ve yoksulluk sebebiyle erken yaşta çalışmaya zorlanma, işyerlerinde mobbing deneyimleme, aile içinde dışlanma, çalışma zorunluluğu nedeniyle eğitimlerini yarıda bırakma veya tamamlamakta güçlük çekme, aile içi çatışma ve şiddet nedeniyle evi terk etmek zorunda kalma, olumsuz arkadaş çevresinin etkisine girme ve tedavi sürecinde aileden gereken desteği alamama.

Dolayısıyla, katılımcılar sağlıklı bir aile ortamından mahrum kaldıkları için çözümü evin dışında, çoğu zaman da sokakta aramaya başlamışlar; bu arayış ise onları riskli davranışlar ve madde kullanımı gibi kötü alışkanlıklar edinmeye sürüklemiştir.

KAYNAKÇA

- Aktan Mutlu, E., Öztürk Sarıkaya, Ö. (2019). Bir AMATEM Kliniğinde Tedavi Gören Hastaların Sosyodemografik Verilerinin İncelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22, 276-285. <https://doi.org.10.5505/kpd.2019.96977>.
- Aydın, D. (2024). “Bağımlılık Nedir?” Bağımlılık ve Bağımlılıklarla Mücadele, (der. İbrahim Kısaç, Davut Aydın ve Evren Erzen), İstanbul: Kronik Kitap.
- Bandura, A. (2023). *Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective on Human Nature*. New York: Wiley Press.
- Başkurt, İ. (2003). Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 73-114.
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması”, *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 198-210.
- Botvin, J. G. (1990). Substance Abuse Prevention: Theory, Practice, And Effectiveness. *Drugs and Crime*, 13, 461-519.
- Brow, S. J. (2005). *The Lived Experience of Daughters Who Have Absent Fathers: A Phenomenological Study*, New York: Walden University Press.
- Courtwright, D. T. (2021). Bağımlılık Çağı, (çev. Faik Cem Arı), İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Culpin, I., Heuvelman, H., Rai D., Pearson, M.R., Joinson, C. (2022). Father Absence and Trajectories of Offspring Mental Health Across Adolescence and Young Adulthood: Findings from A Uk-Birth Cohort, *Journal of Affective Disorders* 314, 150–159.
- Diril, P., Onat, D, Ş. (2025). Madde Bağımlılığının Gençler Arasında Oluşturduğu Sosyalleşme Sorunları. İstanbul: Armoni Kitap.
- Doğan, Y.B. (2021). *Alkol Dışı Madde Kullanımı ve Bağımlılığı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- East, L., Jackson, D., O’Brien L. (2006). Father Absence and Adolescent Development: A Review of The Literature, *Journal of Child Health Care*, 10(4), 283–295.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı (2023). *Türkiye Uyuşturucu Raporu Eğilimler ve Gelişmeler*. Ankara: NSB Yayınları. <https://www.narkotik.pol.tr/2023-turkiye-uyusturucu-raporu-yayinlanmistir> (Erişim Tarihi: 07. 02.2026).
- Avrupa Uyuşturucu Raporu (2023). *Trendler ve Gelişmeler*. https://www-euda-europaeu.translategoog/publications/european-drug-report/2023_en?Xtrsl=en&x.tr.tl=tr&x.tr.hl=tr&x.tr.pto=tc.pdf. (Erişim Tarihi: 31.05.2024).
- Farooq, A., Javed, S., Nasrullah, I., Ghazal, S. (2021). Familial Predictors of Smoking in Adolescents; A Comparison of Smokers and Non-Smokers, *ASEAN Journal of Psychiatry*, 22(4), 1-11.
- Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, (çev. Aydın Arıtan), İstanbul: Arıtan Yayınevi.

- Genç, H. (2024). “Madde Bağımlılığı”, Bağımlılık ve Bağımlılıklarla Mücadele, (der. İbrahim Kısaç, Davut Aydın ve Evren Erzen), İstanbul: Kronik Kitap.
- Gökler, R., Koçak R. (2008). Uyuşturucu ve Madde Bağımlılığı, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, (1), 89-104.
- Goodchild, P. (2005). Deleuze- Guattari, (çev. Rahmi Gül Ögdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Görgülü, T. (2019). Substance Use Risk Factors and The Results of Substance Use Behaviors: A Qualitative Study on The Experiences of Substance Users, Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 6(3): 511-538.
- Gövebakan, R., Duyan V. (2015). Madde Bağımlılığı ve Aile. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Gruber, K. J., Taylor, M. F. (2005). A Family Perspective for Substance Abuse: Implications from The Literature, Journal of Social Work Practice in the Addictions, 6, 1(2), 1-29.
- Han, B. C. (2022). Palyatif Toplum, (çev. Haluk Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Koç, A., Erim R., B, Boztaş, M. H. (2020). Madde Kullanım Bozukluğunda Bölgesel Farklılıkların Etkisi, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 21(1): 61-69.
- Mavis, H., Deur L. J. (1971). The Effects of Father Absence on Child Development, Young Children, 26 (4), 233-248.
- McLanahan, S., Tach, L., Schneider, D. (2013). The Causal Effects of Father Absence, Annual Review of Sociology, 39, 339-427.
- Ögel K. (2020). Bağımlılık Asla Sadece Bağımlılık Değildir. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ögel, K. (2018). Bağımlılık ve Tedavi Temel Kitabı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ollaa, M., Daulima, N.H.C., Eka Putri, Y.S. (2018). The Experience of Parents Implementing Authoritarian Parenting for Their School-Age Children, Enferm Clin. 28(1), 122-125.
- Sumargi, A., M. Prasetyo, E. Ardelia, B. W, Parenting. (2020). Styles and Their Impacts on Child Problem Behaviors, Journal Psychology, 19 (3), 269-284.
- Tarhan N., Nurmedov S. (2011). Bağımlılık: Sanal veya Gerçek Bağımlılıkla Başa Çıkma. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Thompson A., Hollis, C., Richards, D. (2003). Authoritarian Parenting Attitudes as a Risk for Conduct Problems, European Child & Adolescent Psychiatry, 12, 84-91.
- UNODC, World drug report, executive summary-2023. <http://www.unodc.org/unode/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html>.(Erişim Tarihi: 27.04.2025).
- Uzbay, İ. T. (2015). Madde Bağımlılığı: Tüm Boyutlarıyla Bağımlılık ve Bağımlılık Yapan Maddeler. İstanbul: Tıp Yayınları.
- Winick, C. (1957). Narcotics Addiction and Its Treatment. Law and Contemporary Problems, 22(1), 9-33.

- World Health Organization (2025). Global Status Report on Alcohol and Health and Treatment of Substance Uses Disorders. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240096745> (Erişim Tarihi: 19.02.2026).
- Yıldırım, A., şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.